

NEVIDITEĽNÉ BARIÉRY VO VZDELÁVANÍ RÓMOV INVISIBLE BARRIERS OF ROMA IN THE EDUCATION SYSTEM

Sára DANIELOVÁ, Monika ORLIKOVÁ

Abstrakt

Nerovný prístup k niektorým sociálnym skupinám v rámci vzdelávacieho systému je dlhodobým problémom Slovenska. Hoci sa nám postupne darí integrovať žiakov so zdravotným znevýhodnením, pri žiakoch pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného prostredia až tak úspešní nie sme. Štúdia sa zameriava na preskúmanie vplyvu školského prostredia na rómskych žiakov. Výsledky prezentované v štúdiu pochádzajú z kvalitatívneho výskumu, cieľom ktorého bolo zistiť, ako probandi vnímali prejavy rasizmu počas ich vzdelávania. Výskumnú vzorku vytvorenú technikou snehovej gule tvorilo 12 probandov. Pri zbere dát bola použitá metóda pološtruktúrovaného rozhovoru. Rozhovory boli prepísané a následne analyzované za použitia tematickej obsahovej analýzy. Zistenia potvrdzujú, že v slovenských školách sa stále vyskytujú prvky diskriminácie, ktoré môžu mať negatívny vplyv na prístup rómskych žiakov k vzdelávaniu.

KPúčové slová: SEGREGÁCIA. VZDELÁVACÍ SYSTÉM. DISKRIMINÁCIA. RÓMOVIA.

Abstract

Unequal access to some social groups within the education system is a long-term problem in Slovakia. Although we are gradually managing to integrate students with health disadvantages, we are not so successful with students from socially disadvantaged backgrounds. The study focuses on examining the impact of the school environment on Roma students. The results presented in the study come from qualitative research, the aim of which was to find out how the probands perceived manifestations of racism during their education. The research sample created using the snowball technique consisted of 12 probands. The semi-structured interview method was used to collect data. The interviews were transcribed and subsequently analyzed using thematic content analysis. The findings confirm that elements of discrimination still occur in Slovak schools, which can have a negative impact on the access of Roma students to education.

Keywords: SEGREGATION. EDUCATION SYSTEM. DISCRIMINATION. ROMA.

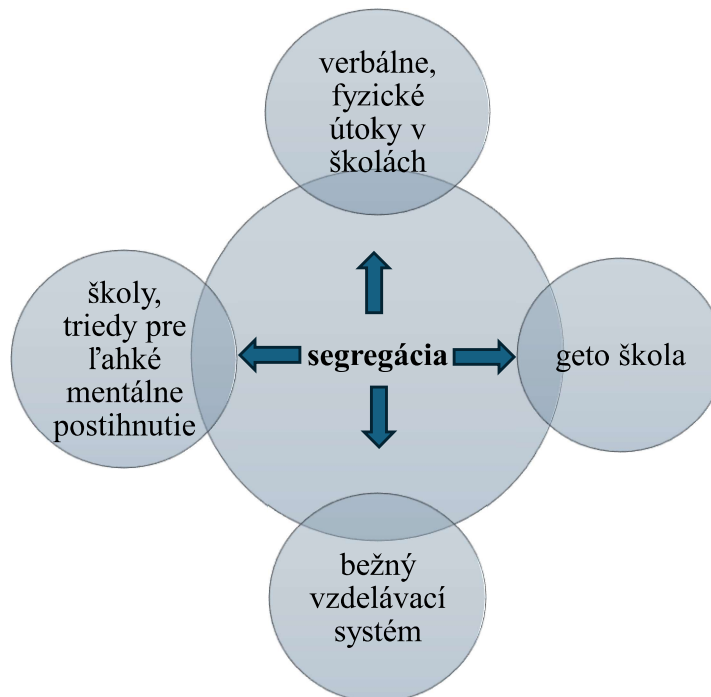
ÚVOD

Definícia anticiganizmu vypracovaná Medzinárodnou organizáciou IHRA, ktorá je prijatá členskými štátmi EÚ uvádza, že jedným z prvkov anticiganizmu je schvaľovanie alebo podpora vylučujúcich mechanizmov namierených proti Rómom na základe rasovo diskriminačných predpokladov, ako je vylúčenie z bežných škôl a inštitucionálne postupy alebo politiky, ktoré vedú k segregácii rómskych komunít. Konštatujeme teda, že v medzinárodnej aj domácej rovine je dostatočne explicitne vymedzené, že segregácia rómskych žiakov vo vzdelávaní jednoznačne patrí k anticiganizmu.

1 TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ

Pravidlá EÚ o rasovej rovnosti (Smernica 2000/43/ES) prísne zakazujú diskrimináciu na základe etnického pôvodu v kľúčových oblastiach života, vrátane vzdelávania. Na Slovensku sú však rómske deti často s diagnózou ľahkého mentálneho postihnutia umiestňované do špeciálnych základných škôl. Mnohé rómske deti, ktoré navštevujú bežné školy, sú tiež segregované, a to v oddelených triedach. Raritou Slovenska sú aj čisto rómske školy, ktoré nenavštevuje žiaden žiak/žiačka z majority. Diskriminácia rómskych detí vo vzdelávaní na Slovensku naďalej pretrváva, čo potvrdzuje prieskum Agentúry Európskej únie pre základné práva o Rómoch. Na Slovensku 65 % rómskych žiakov vo veku 6-15 rokov navštevuje školy, ktorých všetci alebo väčšina žiakov sú Rómovia, čo predstavuje nárast o 5 percentuálnych bodov v porovnaní s rokom 2016. To robí zo Slovenska členský štát EÚ s najväčším podielom segregácie Rómov vo vzdelávaní (CASTILLO, 2023). Komisia EÚ začala konanie o porušení právnych predpisov proti Slovensku v roku 2015 a v roku 2019 zaslala v tejto veci odôvodnené stanovisko (Wigand, 2023). Óhidy (2021) tvrdí, že segregácia rómskych detí vo vzdelávaní má rôzne formy ktoré, sme spracovali v grafe 1.

Graf 1: Formy segregácia vo vzdelávacom systéme

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2024

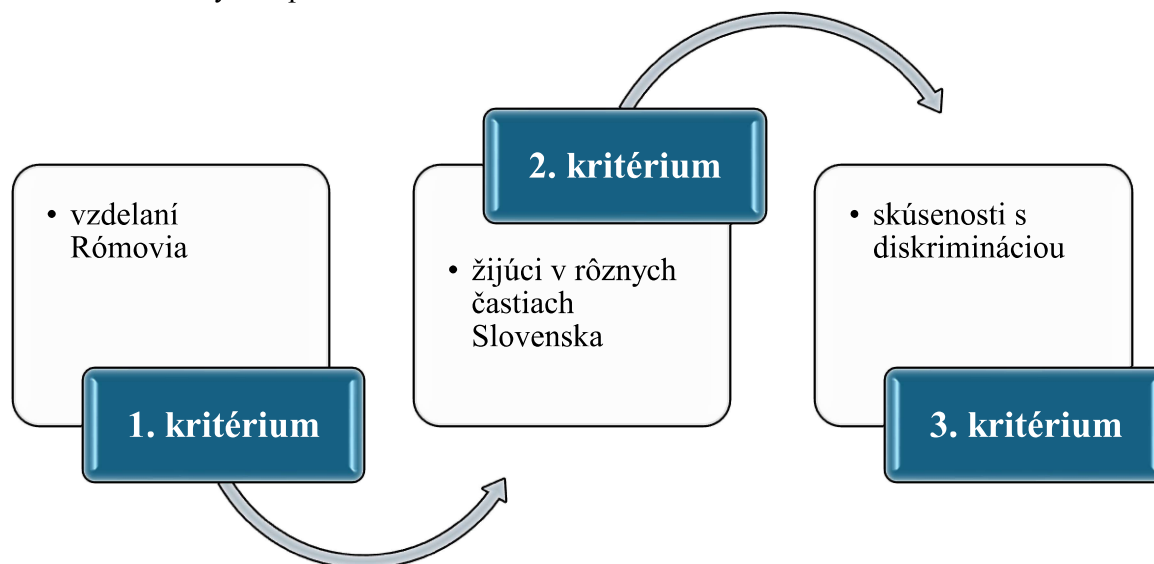
Hapalová (2011) uvádza, že segregácia rómskych detí je v slovenskom školstve rozšírenou praxou. Špecificky vo vzťahu k rómskym žiakom možno identifikovať segregáciu vo vzdelávaní v systéme špeciálneho školstva. Segregácia sa nachádza aj v systéme štandardného školstva v oddelených triedach s prevahou rómskych žiakov alebo výlučne s rómskymi žiakmi, prípadne rómskymi žiakmi umiestnených v oddelených budovách či pavilónoch.

2 METODOLÓGIA

Hlavným cieľom nášho výskumu bolo zistiť, *ako probandi vnímali prejavy rasizmu počas ich vzdelávania*. Na získanie potrebných dát sme sa rozhodli z metodologických prístupov použiť kvalitatívnu metódu, pretože práve kvalitatívny prístup nám umožňuje skúmať javy v ich prirodzenom prostredí a v ich komplexnosti. Prostredníctvom kvalitatívneho výskumu sa hľadajú skúsenosti a názory v kontexte skutočného života, emocionálne citlivých tém, kde je potrebná flexibilita (Hancock, 2009). Silnou stránkou kvalitatívneho výskumu je jeho schopnosť poskytnúť komplexný obraz toho, ako ľudia zažívajú daný výskumný problém (Mack, 2005). Pre náš kvalitatívny prieskum sme si vybrali interview ako metódu získavania potrebných dát pri dosiahnutí cieľa výskumu (Janovská, 2018). Na tvorbu výskumného súboru sme použili techniku snehovej gule (Gavora a kol., 2010). Pred realizáciou výskumu sme si vopred určili s akou výskumnou vzorkou budeme pracovať. Pri stanovovaní kritérií pre tvorbu vzorky sme reagovali na skutočnosť, že všetky nám známe doterajšie výskumy zamerané na problém rasistických prejavov voči Rómom na Slovensku boli realizované s výskumnou vzorkou z marginalizovaných komunít. Preto sme sa rozhodli medzi kritériá výberu výskumnej vzorky zaradiť podmienku, aby proband/probandka boli minimálne absolventmi strednej odbornej školy a žili integrovane s majoritnou spoločnosťou. Druhým kritériom bolo, aby pochádzali z rôznych oblastí Slovenska. Tretím kritériom bolo, aby mali osobnú skúsenosť s diskrimináciou v školskom prostredí. Tieto kritériá zachytáva graf 2.

Rozhovory sa realizovali v období od decembra 2023 do januára 2024. Rozhovory boli následne prepísané a analyzované prostredníctvom tematickej obsahovej analýzy (Braun, Clark, 2006).

Graf 2: Kritéria výberu probandov

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2024

2.1 Charakteristika výskumnej vzorky

Výskumnú vzorku tvorilo 12 probandov pochádzajúcich z celého Slovenska. Päť účastníkov bolo zo západného Slovenska, štyria pochádzali zo stredného Slovenska a traja probandi boli z východného Slovenska. Bližšie údaje o probandoch sú zapracované v tabuľke 1.

Tabuľka 1: Charakteristika výskumného súboru

	proband	pohlavie	vek	vzdelanie	bydlisko	zárobková činnosť
západné Slovensko	ZH	žena	44	VŠ	Skalica	riaditeľka občianskeho združenia
	VT	muž	28	SOŠ	Váhovce	poslanec NRSR
	SD	muž	43	VŠ	Skalica	manažér
	AK	žena	42	SOU	Dojč	invalidná dôchodkyňa
	TC	muž	33	VŠ	Bratislava	projektový manažér
stredné Slovensko	MM	žena	48	VŠ	Banská Bystrica	riaditeľka občianskeho združenia
	MB	muž	36	VŠ	Harmanec	sociálny pracovník
	KM	žena	26	VŠ	Lupoč	sociálna pracovníčka
	JL	žena	21	študent VŠ	Banská Bystrica	freelancer
východné Slovensko	MS	muž	26	VŠ	Stropkov	učiteľ
	TS	muž	35	VŠ	Hrabušice	ÚSVRK
	JM	muž	48	SOŠ	Bardejov	živnostník

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2024

3 NAJVÝZNAMNEJŠIE ZISTENIA

Prepísaný materiál získaný prostredníctvom rozhovorov bol následne analyzovaný za použitia induktívnej formy tematickej obsahovej analýzy (Braun, Clark, 2006; Nowell et al., 2017). Prepísaný materiál sme opakovane čítali a postupne sme identifikovali kódy, ktoré by sa mohli vzťahovať k našej výskumnej otázke. Na základe obsahovej príbuznosti jednotlivých kódov sme vytvorili **témy**, v rámci ktorých sme identifikovali kódy, ktoré je možné chápať ako determinanty.

3.1 *Téma: Diskriminačné prekážky v rámci vzdelávacieho systému*

Na základe analýzy rozhovorov, konštatujeme, že naši probandi sa stretli s prekážkami vo vzdelávacom systéme, ktoré boli dôsledkom diskriminácie. Pre potreby tohto príspevku budeme tento typ prekážok nazývať diskriminačné prekážky. V procese analýzy rozhovorov sme identifikovali tri bazálne determinanty diskriminácie vo vzdelávacom systéme, ktoré sú zobrazené v graf 3.

Graf 3: Determinanty diskriminácie vo vzdelávacom systéme

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2024

V rámci jednotlivých determinantov sme identifikovali ďalšie aspekty diskriminácie.

3.1.1 *Segregácia žiakov v školskom systéme*

Z výpovedí našich probandov je zrejmé, že samotné systémové usporiadanie predovšetkým základného školstva má potenciál pôsobiť ako segregáčny mechanizmus. Prvým dôvodom je existencia **špeciálneho školstva**. Tieto školy boli budované samostatne, mali síce pedagogické a materiálne zabezpečenie, ktoré viac vyhovovalo deťom so špecifickými potrebami, ale vytváralo následné bariéry pri ich integrácii do bežného prostredia. V rámci postupného prechodu na školskú integráciu a neskôr na inkluzívnu pedagogiku vznikli nové formy segregácie. Prvou z nich bolo vytváranie špeciálnych, tzv. vyrovnávacích tried na bežných základných školách. Ďalšiu formu segregácie sme nazvali **inkluzívna exklúzia**. Ide o situáciu, kedy sú žiaci formálne zaradení do bežných tried, ale praktiky v triedach vedú k ich izolácii až k diskriminácii. „Rómske deti sme boli

*segregovaní, boli sme taká skupina rómska a vzápätí cítil som to proste, že Rómovia boli na jednej strane a gadžo na druhej strane. Angličtina ma strašne mrzela lebo Rómovia na jednej strane boli a Nerómovia na druhej. Mrzelo ma to, že nevedel som angličtinu a niekto proste z Gadžov sa im venoval viac“ (MS). Z tejto výpovede je zrejmé, že v rámci vzdelávacieho procesu rómske deti zažívali odlišný prístup k nim ako etnickej menšine v porovnaní s prístupom učiteľa k zvyšku spolužiakov, ktorí pochádzali z majority. Takéto správanie je možné označiť za diskriminačné. Takéto praktiky zažili naši probandi aj na školách, ktoré sa oficiálne označovali ako integrované. Práve v týchto školách naši probandi zažili to, čo sme nazvali **selektívnou diferenciáciou žiakov počas vyučovania**. „V prvom ročníku sme boli všetci Rómovia v 1. D. až potom sa rozlišovalo, že tento je dobrý, ten môže ísť do 1. B. Tento je troška horší ten zostane v 1.D“ (SD). Žiaci boli do tzv. lepších tried preraďovaní na základe subjektívneho hodnotenia učiteľky alebo učiteľa. Jedným z dôvodov bol prospech žiaka, pričom sa nebrali do úvahy podmienky, v ktorých dieťa žilo. Selektívnu diferenciáciu podobne ako inkluzívnu exklúziu chápeme ako skryté mechanizmy segregácie k segregácii rómskych žiakov vo vzdelávacom systéme.*

3.1.2 Spolužiaci

K mechanizmom posilňujúcim diskriminačné bariéry v rámci vzdelávania na základnej škole zaraďujeme aj spolužiakov z majority. Z výskumu sme zistili, že naši probandi zažívali celý rad nepriateľského správania od spolužiakov. Probandi sa vyjadrili, že v rámci triedy sa často stretali s prejavmi nenávisťi, a to: to verbálne, ale tiež prostredníctvom rôznych symbolov. Slovné prejavy sa pohybovali od jemnejších výrokov až po prejavy plné nenávisťi. Ako napríklad „*fuj ty si Cigánka, keď som to počula, tak človeka to zaboľelo“ (MM). Alebo ako spomínala iná probantka „normálne do huby mi šplechli, že ty špinavá Cigánko, a furt sem sedela sama v lavici, nikto si ku mne nechcel sadnúť na obed“ (AK). Takmer identickú skúsenosť mal aj proband, ktorý povedal „Bol som tam sám Cigán, a taktiež zo začiatku sa so mnou nikto nebavil, ani v triede ani pri obede.“ (JM). Nepriateľské správanie od spolužiakov v kolektívoch aj naďalej pretrváva, nakoľko medzi probandmi MM, JM a VT je 20 – ročný rozdiel, vekový rozdiel probandov môžeme vidieť v Tabuľke 1. „urážali, že som Indián, a proste čo tu hľadám nech sa vrátim do Indie, a nech reprezentujem Indiu a hlúposti proste“ (VT).*

3.1.3 Komunikácia učiteľov

Učiteľ je pre triedu príkladom, ktorý žiaci a žiačky majú tendenciu napodobňovať. Toto tvrdenie platí najmä pre prvé ročníky základných škôl. Spôsob vyjadrovania učiteľov sa tak stáva akousi nepísanou normou aj pre ich žiakov. Naši probandi potvrdili, že ako žiaci sa stretávali počas vyučovania s používaním nadávok typu „Cigáni“. „...učiteľka alebo učiteľia nemali problém nadávať do Cigánov a takéto iné veci hej“ (TS). Neprimerané vyjadrenia učiteľov prehľbujú konflikty medzi rómskymi žiakmi a ostatným spolužiakmi. „Raz som prišiel s učiteľkou do konfliktu, keď sa rasisticky vyjadrovala na adresu Rómov, a tým len podporovala Náckov, ktorí boli v triede a oni sa len smiali“ (MB). Tieto neprimerané vyjadrenia okrem konfliktov u rómskych žiakov spôsobujú negatívne pocity. „raz keď som študovala na strednej škole a mali sme sociológiu, tak učiteľka rozprávala,

že ako treba socializovať rómske deti, a že sa treba venovať ich hygienickým návykom viac ako majoritným. Pamätám si ten pocit ako sa ma to dotklo a spýtala som sa jej, že či smrdím“ (KM).

Učitelia svojim vyjadrovaním podporujú a prehlbujú stereotypy a predsudky o Rómoch. Niektorí učitelia pri určovaní trestov v školskom prostredí považujú umiestnenie žiaka do lavice s rómskym spolužiakom za formu disciplinárneho opatrenia. *„sedela som v prvej lavici, a keď mi spolužiak Miro neprišiel do školy, tak učiteľia tak hovorili chlapcom, keď vystrájali, že keď nebudeš poslúchať, tak za trest budú sedieť so mnou v lavici, takže sedieť so mnou bolo vlastne za trest.“* Probandka MM následne dodala, že keď sa v škole objavili vši učiteľka kontrolovala vlasy len Rómom: *„učiteľka pozerala iba nám Rómom do vlasov všetkým ostatným spolužiakom nepozerala.“*

Takéto a podobné vyjadrovanie učiteľa/učiteľky v deťoch vyvoláva vnímanie rómskych spolužiakov ako nejakých menej cenných detí. V prípade, ak sa v triedach nachádzajú žiaci, ktorí už majú nejaké predsudky voči rómskej menšine, takéto prejavy učiteľov tieto predsudky môžu len posilniť.

3.1.4 Diskriminácia v kariérnom poradenstve

K úlohám pedagógov na základnej škole patrí aj kariérne poradenstvo, teda poradenstvo zamerané na výber ďalšieho vzdelávania žiakov. Na základe analýzy získaného výskumného materiálu konštatujeme, že niektorí naši probandi aj v tejto oblasti zažili diskrimináciu. *„V 9. ročníku sme si mali vyberať stredné školy a mne povedala, že by som mala ísť na stavebnú alebo hotelovú akadémiu lebo moje známky na vysvedčení nie sú postačujúce. Mala som jednotky a dvojky. Ja som bola naivná a verila som jej, tak som si zmenila prihlášky zo štyroch gymnázií na stavebnú a hotelovú“ (JL).* Pre žiakov na základných školách sú často učitelia vzorom, ktorým dôverujú a ich odporúčaniami sa žiaci často riadia, pretože ich vnímajú ako odborníkov, ktorí im môžu pomôcť pri rozhodovaní o ďalšom vzdelávaní a kariérnom smerovaní. Z nášho výskumu sme zistili, že podhodnocovanie študijného potenciálu spôsobuje, že rómski žiaci nie sú odporúčaní na kvalitnejšie školy, aj napriek tomu, že majú schopnosti a výsledky, ktoré tieto školy vyžadujú. *„Ja som bola naivná a verila som jej, tak som si zmenila prihlášky zo štyroch gymnázií na stavebnú a hotelovú“ (JL).* Podobné skúsenosti mala aj ďalšia probandka, *„Pamätám si, že keď som bola v 8 ročníku a mali sme si vyberať povolanie, tak mi učiteľka, ktorá to mala na starosti, vtedy povedala, že pre mňa bude dobré, ak pôjdem študovať na nejakú odbornú školu, že sa tam nebudem trápiť, a že to tam vyštudujem úplne v pohode. Vyslovene mi povedala, že by bolo dobré, keby som išla robiť čašníčku, a že tam nie je veľa učenia, a že tam to zvládnem, a to ja som nebola akože nejaká najhoršia študentka“ (ZH).* Za týmito odporúčaniami môže byť skryté presvedčenie, že ich rady rómskym žiakom pomáhajú. Toto presvedčenie je však založené na nedôvere v schopnosti rómskych žiakov úspešne vyštudovať náročnejšiu strednú školu. Oveľa najpríjemnejší zážitok s výberom strednej školy mal proband TS *„keď som si dal žiadosť na strednú školu, tak som si ju dal na gymnázium a učiteľky na chodbe sa mi vtedy smiali, že ty Cigánče, kde chceš ísť spraviš nám hanbu a takto mi nadávali tam“.* Takéto správanie učiteľov je v priamom rozpore so základnými cieľmi pedagogiky, medzi ktorými je snaha o čo najlepší rozvoj potenciálov každého žiaka. Nedôvera v študijné predpoklady našich probandov sa ukázala ako neopodstatnená, keďže dvaja z nich úspešne ukončili vysokoškolské vzdelanie a tretia probandka aktuálne študuje na vysokej škole. Tieto segregáčne mechanizmy sú dlhodobo prítomné v prostredí

našich škôl, čo dokazuje fakt, že veľmi podobné skúsenosti mali probandi, medzi ktorými je viac ako 20 ročný rozdiel (ide o probandov MM, JM a VT). Napriek tejto skutočnosti sa s týmito diskriminačnými materiálmi nestretáme v odborných, alebo výskumných publikáciách, nazvali sme ich preto **neviditeľnými bariérami**.

Obrázok 1: Neviditeľné bariéry vo vzdelávaní rómskych detí

Zdroj: vlastné spracovanie, 2024

Nepriateľské správanie kolektívu je prvou neviditeľnou bariérou, s ktorou sa rómski žiaci stretávajú vo vzdelávaní. Ďalšou bariérou je diskriminačné vyjadrovanie učiteľov počas vyučovania. Aj napriek tomu, že rómski žiaci tieto bariéry prekonajú stretávajú sa ešte s poslednou bariérou, ktorá ovplyvňuje najviac ich budúce smerovanie a vzdelanie, a to je odporúčanie škôl s nižšími nárokmi, aj napriek tomu, že rómski žiaci vykazujú výsledky, ktoré potvrdzujú predpoklady pre štúdium na stredných školách s vyššími študijnými nárokmi.

3.2 Téma: Vplyv rasizmu na prístupu k vzdelávaniu

V rámci nášho výskumu sa potvrdilo, že probandi a probandky majú osobné skúsenosti s nepriateľským, diskriminačným až rasistickým správaním majoritnej spoločnosti. Napriek tomu, že naši probandi zažívali podobné situácie, dopad nepriateľského správania na individuálne životy probandov nie je možné označiť za rovnaký. V širšom pohľade dopady diskriminačných zážitkov v spojení so vzdelávaním našich probandov je možné rozdeliť do dvoch skupín, to na negatívne dopady a pozitívne dopady.

3.2.1 *Negatívny vplyv diskriminácie*

O Rómoch sa vo všeobecnosti hovorí, že nemajú dostatočný záujem o vlastné vzdelávanie. Medzi príčinami sa uvádzajú charakterové vlastnosti Rómov, nedostatočný inteligenčný potenciál, pomerne často aj vplyv rodiny, ktorá nemá záujem o to, aby ich deti získali kvalitné vzdelanie. V niektorých prípadoch sú tieto tvrdenia podporené výskumnými zisteniami. Ako sme sa už zmienili, objektami týchto výskumov boli prevažne žiaci a dospelí Rómovia pochádzajúci zo sociálne znevýhodneného prostredia. V marginalizovaných rómskych komunitách však žije len časť príslušníkov rómskej národnostnej menšiny. Výsledky nášho výskumu, ktorý bol zameraný na integrovaných Rómov potvrdil, že aj medzi našimi probandmi sú jedinci, ktorí mali negatívny vzťah k vzdelávaniu. Ako konštatovala probandka „...ja si myslím, že keby možno sem v tej škole sem nemala také to prostredie tých spolužiakov, že by som pokračovala ďalej“ (AK). Jeden z našich probandov uviedol, že si skúsenosti zo školy preniesol aj do ďalšieho života „mal som problémy sa socializovať následne aj v inom kolektíve, takže áno, ovplyvnilo ma to“ (JM). Aj podľa vyjadrenia probandky MM negatívne skúsenosti zo školy mali vplyv na jej záujem o ďalšie vzdelávanie „veľmi ma to ovplyvnilo, pretože tým že človek sa cíti menej cenný možno som nemala ani taký záujem o to vzdelávanie, skôr som to tak brala akože a načo“ (MM).

Graf 4: Negatívny vplyv diskriminácie

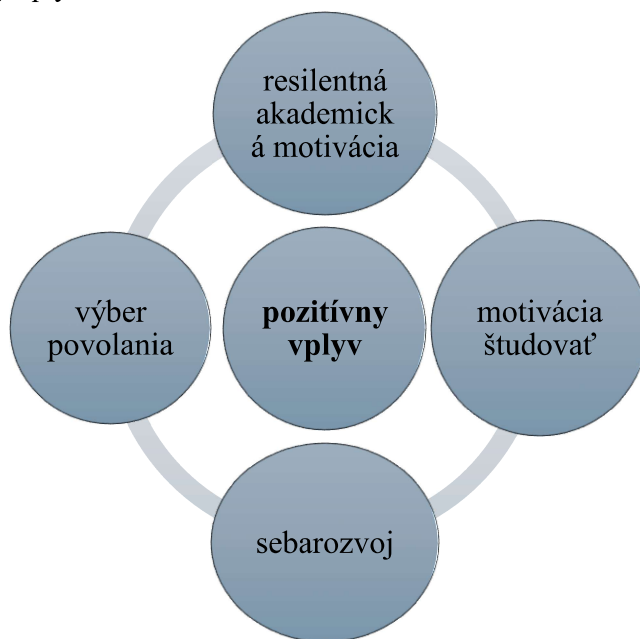
Zdroj: Vlastné spracovanie, 2024

3.2.2 *Pozitívny dopad diskriminácie na ďalšie vzdelávanie*

U niektorých probandov sme identifikovali pozitívny vplyv diskriminácie v podobe resilientnej akademickej motivácie či motivácie sebarozvoja. „... inak by som neskončil vysokú školu, skôr ma to naštartovalo ešte viac“ (TS). Ako sa vyjadril proband MB, negatívne skúsenosti v škole ho neovplyvnili, hoci „...bolo to nepríjemne ale

nemohlo ma to ovplyvniť, pretože by som sa nikde neposunul“. Zdá sa, že rozhodujúce pre zvládanie prekážok v školskom prostredí je vnútorné nastavenie probandov. „*Mňa nemôžu ovplyvniť takéto veci. Nikdy som to tak nebral nejak. Vždy som to bral tak, že to je chudoba tých ľudí, že proste sú nespokojní so svojim životom a potrebujú sa nejak vyfiltrovať. Povedal som si, že teraz im ukážem“* (VT). Jedna z našich probandiek sa vyjadrila nasledovne „*Ovplyvnil, ale skôr pozitívne. Musela som pracovať dvakrát viac alebo aj trikrát viac ako moji spolužiaci, aby som dosiahla rovnaké výsledky. Naučila som sa ako pracovať intenzívne, a táto skúsenosť ma iba pripravila do budúcnosti, tým, že sa musím pripravovať viac, nebojím sa prihlásiť ako prvá alebo prezentovať prvá, a v práci sa nebojím ponoriť do tém, ktoré až tak nepoznám lebo viem, že sa na to budem vedieť pripraviť“* (JL). Pozitívny vplyv diskriminácie vo vzdelávacom systéme sa premietol aj do výberu povolania, kedy probandi základe zažitých negatívnych skúseností rozhodli, že budú pracovať na eliminácii diskriminácie a rasizmu v spoločnosti. „*na druhej strane si hovorím, že to tak malo byť. Prešla som si tým a viem pochopiť ako sa cítia, a viem s nimi teraz pracovať“* (KM). Podobne aj probandka MM konštatovala, že: „*Tieto zlé skúsenosti ma motivovali, že som išla na vysokú školu študovať sociálnu prácu so zameraním na rómske komunity“.*

Graf 5: Pozitívny vplyv diskriminácie

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2024

DISKUSIA

Náš výskum potvrdil, že na slovenských školách viac ako 20 rokov pretrvávajú nežiaduce vzťahy medzi rómskou minoritou a majoritou. Rómske žiačky a žiaci zažívajú ponižujúce a urážajúce slovné útoky v mimoriadne zraniteľnom veku, keď si deti posilňujú vlastnú identitu. Zámerom tejto štúdie zistiť, ako tieto psychické zranenia ovplyvňujú ďalší život probandov. Takýto cieľ by musel byť realizovaný prostredníctvom

Cieľom nášho výskumu bolo zistiť, ako probandi vnímali prejavy rasizmu počas ich vzdelávania. Na základe analýzy zozbieraného materiálu konštatujeme, že naši probandi aj po viacerých rokoch majú v živej pamäti viaceré nepriateľské výroky. Z výrokov probandov je jednoznačne jasné, že ide o spomienky, ktoré si spájajú s rasizmom a diskrimináciou. Mimoriadne silné sú vyjadrenia probandov smerom k učiteľom a učiteľkám, ktoré sa hanlivo vyjadrujú smerom k rómskej národnostnej menšine. Naše zistenia korešpondujú s tým čo tvrdí Óhidy (2021), a to, že segregácia rómskych detí má vo vzdelávaní rôzne formy. Naše zistenia potvrdili existenciu známych determinantov, medzi ktoré patrí vzdelávací systém, v rámci ktorého stále existuje špeciálne školstvo, vyrovnávacie triedy a pod., ale priniesli aj menej diskutované bariéry, ktoré sme pomenovali ako neviditeľné. Medzi neviditeľné bariéry zaradíme nerovnaký prístup pedagógov k žiakom v triede, s podceňovaním rómskych žiakov a žiačok, nevhodnou, nepedagogickou a neetickou komunikáciou pedagógov so žiakmi. Ak zvážime veľkosť výskumného súboru, s ktorým sme pracovali, mohlo by to vyvolať dojem, že ide len o malú skupinu dnes už dospelých Rómov, ktorí počas svojej školskej dochádzky zažili nepriateľské správanie. Pre podporu našich zistení odkazujeme na výsledky kvantitatívneho prieskumu, ktorý realizovali Zelina a kol. (2002) medzi učiteľmi základných škôl na Slovensku. Medzi zisteniami, ktoré boli publikované je možné nájsť, že 47 % učiteľov sa domnieva, že rómske deti nie sú schopné v škole uspieť a až 84 % opýtaných učiteľov si myslí, že rómske deti sú menej duševne schopné oproti nerómskym spolužiakom.

Naše zistenia korešpondujú s tvrdeniami, ktoré publikoval Eliason (2017), že nepriateľské správanie zo strany spolužiakov, ktoré rómske deti zažívajú, prispieva k segregácii a nedostatku akademických úspechov. Podobný názor zastáva aj Surdu (2011), podľa ktorej sú rómske deti často vystavené predsudkom zo strany spolužiakov, čo ešte viac prehľbuje ich marginalizáciu a obmedzuje ich možnosti na úspech v akademickej sfére. Podľa United Nations Children's Fund (2009), diskriminačné postoje znehodnocujú rómsku identitu a prispievajú k pocitom menejcennosti medzi rómskymi študentami. Naši probandi sa priamo vyjadrili, že zažívali pocity zahanbenia a menejcennosti. Vyjadrili sa tiež, že zážitky na základnej škole niektorých probandov demotivovali v ich ďalšom vlastnom vzdelávaní.

Medzi cenné zistenia nášho výskumu radíme fakt, že časť našich probandov sa vyjadrila, že diskriminačné správanie voči rómskym žiakom ich paradoxne motivovalo k väčšiemu úsiliu o dosiahnutie lepších školských výsledkov a následného štúdia na stredných a vysokých školách. Práve osobné zážitky niektorých našich probandov nasmerovali k výberu profesie zameranej na pomoc a podporu rozvoja Rómov na Slovensku.

ETIKA A LIMITY VÝSKUMU

V rámci nášho výskumu sme dodržali etické pravidlá výskumnej práce. Všetci probandi sa do výskumu zapojili dobrovoľne a na základe predchádzajúcej informácie o cieľoch výskumu. Dodržali sme tiež anonymitu našich probandov. Pri realizácii rozhovorov, ich prepisoch a následnej analýze sme sa dôsledne usilovali o nestranný prístup.

K limitom výskumu radíme skutočnosť, že išlo o početne nevelký výskumný súbor, ktorý bol navyše tvorený plne integrovanými Rómami a Rómkami, ktorí a ktoré dosahujú úspechy na pracovnom poli. Limitom výskumu je tiež fakt, že išlo o kvalitatívny výskum, výsledky ktorého nie je možné generalizovať. Je preto potrebné, aby sa realizovali ďalšie výskumy s cieľom podporiť, alebo vyvrátiť naše zistenia.

ZÁVER

Slovensko dlhodobo rieši problémy s diskrimináciou žiakov v školskom prostredí. Diskriminácia sa týka nielen rómskych žiakov, ale aj žiakov so zdravotným postihnutím. Čiastočne sa táto problematika prekrýva, keďže veľkú časť žiakov so špecifickými potrebami tvoria rómski žiaci, ktorí sú ešte stále nie celkom korektne zaradovaní do skupiny žiakov s ľahkým mentálnym postihnutím. Známe sú viaceré riešenia, ktoré by tento stav mohli eliminovať, niektoré z nich sú podporené poznatkami z realizovaných výskumov. Žiaľ, výskumy sú orientované len na vybrané aspekty tohto problému. Na základe našich zistení konštatujeme, že pociťujeme potrebu realizácie ďalších výskumov, ktoré by boli zacielené komplexnejšie, a ktoré by odhaľovali nové, zatiaľ neznáme aspekty tohto problému.

POUŽITÉ ZDROJE

AGENTÚRA EÚROPSKEJ ÚNIE PRE ZÁKLADNÉ PRÁVA, 2016. [online]. [cit.2023-07-10]. Dostupné na: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_sk.pdf.

BRAUN, V., CLARK, V. 2006. Using thematic analysis in psychology. [online]. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2):77-101, [cit. 2024-02-13]. Dostupné na: DOI: 10.1191/1478088706qp063oa.

CHILDREN AND ANTI-DISCRIMINATION MEASURES TO ADDRESS CHILD TRAFFICKING. [online]. [cit.2024-02-10]. Dostupné na: https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/32230314/iwp_2009_11-libre.pdf?1391580561=&response-content.

ELIASON, A. 2017. *WITH NO DELIBERATE SPEED: THE SEGREGATION OF ROMA CHILDREN IN EUROPE*. [online]. [cit.2024-02-10]. Dostupné na: <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1500&context=djcil>.

HANCOCK, B. 2009. *An Introduction to Qualitative Research*. [online]. [cit.2023-09-11]. Dostupné na: https://www.rds-yh.nihr.ac.uk/wp-content/uploads/2013/05/5_Introduction-to-qualitative-research-2009.pdf.

IHRA, 2020. *Working definition of antigypsyism/anti-Roma discrimination*. [online]. [cit.2024-02-10]. Dostupné na: <https://holocaustremembrance.com/resources/working-definition-antigypsyism-anti-roma-discrimination>.

JANOVSKÁ, A. 2018. *ZÁKLADY METODOLÓGIE PEDAGOGICKO-PSYCHOLOGICKÉHO VÝSKUMU*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2018. ISBN 978-80-8152-695-4, 156 s.

MACK, N. 2005. *Qualitative Research Methods: A DATA COLLECTOR'S FIELD GUIDE*. USA: Family Health International, 2005. ISBN 0-939704-98-6, 136 s.

NOWELL, L. S., NORRIS, J. M., WHITE, D. E., MOULES, N. J. 2017. Thematic Analysis: Striving to Meet the Trustworthiness Criteria. [online]. *International Journal of Qualitative Methods*, 16(1). [cit. 2024-05-03]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1177/1609406917733847>.

ÓHIDY, A. 2021. *Children's rights in European education. Dilemmas, challenges and implementation regarding Roma children in selected European countries – An introduction*. [online]. [cit.2023-16-10]. Dostupné na: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1351147.pdf>.

SMERNICA RADY 2000/43/ES, 2000. [online]. [cit.2024-02-10]. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/sk/ALL/?uri=CELEX%3A32000L0043>.

Revue sociálnych služieb, ročník 4, číslo 2, rok 2024

Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava

<https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index>

DOI: <https://doi.org/10.34135/rss.240202>

STANILA, L. 2020. *Investigating Labor Market Discrimination in Romania*. [online]. [cit.2023-28-10]. Dostupné na: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/12/4983>.

SURDU, L. 2011. *Roma School Participation, Non-Attendance and Discrimination in Romania*. [online]. [cit.2024-02-10]. Dostupné na: <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=ce1ef5a161b3121cd5c12e4bbfcd20d9f55b531d>.

UNITED NATIONS CHILDREN'S FUND (UNICEF). 2009. *INTERSECTIONAL DISCRIMINATION AGAINST CHILDREN: DISCRIMINATION AGAINST ROMANI*.

ÚRAD SPLNOMOCNENCA VLÁDY SR PRE RÓMSKE KOMUNITY, 2022. *Definícia protirómskeho rasizmu schválená v NR SR*. [online]. [cit.2024-02-10]. Dostupné na: <https://www.romovia.vlada.gov.sk/archiv-tlacovych-sprav/definicia-protiriomskeho-rasizmu-schvalena-v-nr-sr/>.

WIGAND, CH. 2023. *The European Commission decides to refer SLOVAKIA to the Court of Justice of the European Union for not sufficiently addressing discrimination against Roma children at school*. [online]. [cit.2023-13-10]. Dostupné na: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_2249.

Kontakt

Mgr. Sára Danielová (danieloval@ucm.sk)

Interná doktorandka ÚSPSP FSV UCM v Trnave

Bučianska 4/A

917 01 Trnava

PaedDr. Monika Orliková, PhD. (monika.orlikova@ucm.sk)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1885-5691>

Ústav sociálnej práce a sociálnej politiky

FSV UCM v Trnave

Bučianska 4/A

917 01 Trnava